

VÁLOGATOTT SEJTÉSEK

Orosz István

VÁLOGATOTT SEJTÉSEK

(a tojás volt előbb)

A könyv megjelenését
a Magyar Művészeti Akadémia támogatta.

© Orosz István, Typotex, 2013
Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

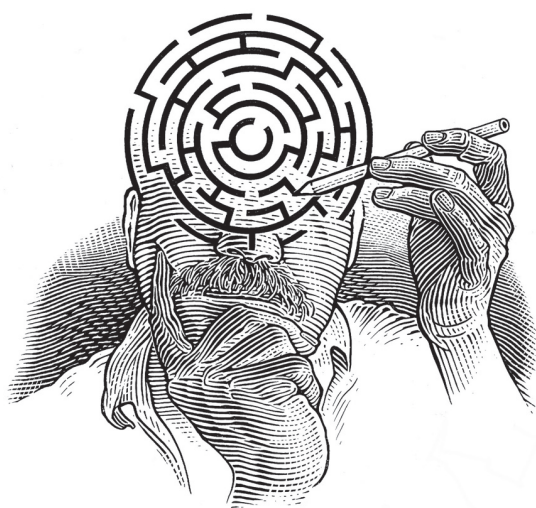
ISBN 978 963 279 792 2
ISSN 1787-3444

Témakör: *képzőművészet, esszék*

Kedves Olvasó!
Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!
Újabb kiadványainkról, akcióinkról
a www.typotex.hu és a facebook.com/typotexkiado
oldalakon értesülhet.

Kiadja a Typotex Elektronikus Kiadó Kft.
Felelős vezető: Votisky Zsuzsa
Felelős szerkesztő: Pordány Katalin
Könyvterv és nyomdai előkészítés: Keresztes Dóra
A képek, ahol nincs más szerző neve feltüntetve, Orosz István munkái
Borítóterv: Orosz István
Betűtípusok: Book Antiqua, Gill Sans
Nyomás: Séd Nyomda Kft., Szekszárd
Felelős vezető: Katona Szilvia

TARTALOM

- 9 ELŐSZÓ
Arról, hogy a képkészítés nem ér véget, ha kész van a kép
- 10 KÖLDÖKNÉZÉS, AVAGY AZ IGAZI ÉVA
A vizuális anyanyelvről és arról, hogy mi a köze a perspektíváknak a magányossághoz
(Megjelent a *Kiáltás* című antológiában, Magyar Múzsza Könyvek, Kecskemét, 2008)
- 22 A TOJÁS VOLT ELŐBB
Egy oltárképhe függesztett strucctojásról, ami arra való, hogy megtudjuk, hova kell állnunk
- 39 „...NOTHING BUT CONFUSION”
Az anamorfózisoktól az anagrammákig
(A Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia székfoglaló előadása.
A *Holmi* című folyóirat 2007. márciusi száma közölte)
- 57 „ÜZENETEK”
A XXIV. szonett anamorfikus újrafordítása
(Elhangzott Katona Szabó Erzsébet és Kodolányi Gyula kiállításának megnyitóján az Országos Széchenyi Könyvtár kiállítótermében,
2010. szeptember 2-án, illetve megjelent a *Magyar Szemle* 2010. októberi számában)
- 73 A KOPONYA SZEMPONTJAI
Arról, hogy honnan kell nézni a *Követek* anamorfózisát, és hogy ki a csuda festhette rá Holbein képére a halálfejet
- 92 A PSZEUDO-DŰREREK
Arról, hogy mit nézhetett a rajzoló és mit láthatott a modell
(Az *Utisz-Utisz* blog 2013. január 16-i bejegyzése)

- 97 A LEGHÍRESEBB RINOCÉROSZ
Arról, hogy a grafikustanoncok miért tisztelik szent állatként az orrszarvút
- 107 SEJTÉSEK ÜRÜGYÉN
Az Erdős-számról, a *Melankólia* angyaláról és az *Isteni színjátékról*
(Az *Utisz-Utisz blog* 2012. szeptember 2-i bejegyzése)
- 123 REJTETT ARCOK
Polonius felhőitől Leonardo madarain, az antropomorf rudolfinusokon és a paranoiakritikus szürrealistákon át egészen a plakátig
(Megjelent *A lerajzolt idő* című könyvben, Tiara Kiadó, Budapest, 2008)
- 135 HÁROM „KÉP”
A perspektíva felfedezése, önarckép a házaspár körtükrében, mesekapu
(A stockholmi Wenner-Gren Centerben 2000 szeptemberében tartott előadás magyar nyelvű változata. Az angol változat *Artistic Expression of mirror, reflection and perspective* címmel a *Symmetry 2000* című tanulmánykötetben jelent meg, Portland Press, London, 2002)
- 147 A MESTER TÜKREI
Egy ceruzavázlatról, amelyet eredetileg Eschernek szántak
(Az 1998-as római M. C. Escher-kongresszuson elhangzott előadás magyar változata. Az angol változat az *M. C. Escher's Legacy* című könyvben jelent meg *The Mirrors of the Master* címmel, Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, New York, 2003)
- 160 A LEHETETLENSÉGEK ÜRÜGYÉN
Lehet, hogy csak máshonnan kell nézni és máris lehetségessé változik mindaz, ami addig lehetetlennek látszott
(A *Mindentudás Egyeteme* című televíziós előadás írott változata. Elhangzott a Nyugat-magyarországi Egyetemen, Sopronban, 2011 májusában)
- 169 ENYÉSZPONTOK TÉRBEN ÉS IDŐBEN
Arról, hogy mennyiben felelős Piranesi az újkori építészetek dölyfös monumentalizmusáért
(Megjelent az *Új Művészet* című folyóirat 2005. októberi számában)
- 178 HIÁNYOK
A semmiről, ami olykor olyan, mintha mégis valami lenne
(Megjelent *A lerajzolt idő* című könyvben, Tiara Kiadó, Budapest, 2008)

185 KÍNA ÉS AZ ANAMORFÓZISOK

Arról, hogy miféle képekkel közlekedtek egykor a misszionáriusok
(Az *Utisz-Utisz* blog 2011. január 13-i bejegyzése)

195 KERTEK ÉS LABIRINTUSOK

A kínai kertről, amelyben eltűnik egy festő, a túlvilági kertről, ahol lélek-
denevérek lógnak a fákon és a gyermekkor kertjeiről, az elmúlás piszkozatairól
(Az *Utisz-Utisz* blog 2011. szeptember 28-i bejegyzése)

201 A KISZÁMÍTOTT HOLLÓ,

avagy a műalkotás filozófiája. Kettős illusztráció, amelyből kiderül, fikció-e
vagy önmagáról írta Poe *A holló* című verset
(Az írás angol nyelvű változata *Poem and poet from an anamorphic point of view* címmel
a *Journal of Mathematics and the Arts* című folyóiratban jelent meg
2009-ben, Volume 3. Issue 4.)

212 A LERAJZOLT IDŐ

A nyíllövés rajzfilmes tulajdonságairól, valamint az álomidő irányáról
(Az írás első változata *A lerajzolt idő* című könyvben jelent meg,
Tiara Kiadó, Budapest, 2008)

223 THE STORM OF THE CENTURY

Egy elveszett vagy meg sem írt napló bejegyzése 1993. március 12-én,
pénteken
(Elhangzott a MOME auditóriumában, a Kálmán Tibor emlékére rendezett
szimpóziumon, 2011. november 16-án)

233 INDIÁN NYÁR

Utazás Bill-lel, avagy a plakát színeváltozása
(Az *Utisz-Utisz* blog 2009. január 6-i bejegyzése)

242 A KIELRŐL MEG A KULTÚRÁRÓL

Arról, hogy a kultúra olyan, mint a tőkesúly a hajók alján, ha a fönti
tákolmány jobbra dől, annak ott lent balra kell billennie
(A *Hitel* című folyóirat felkérésére írt dolgozat, megjelent a 2011. februári számban)

254 NÉVMUTATÓ

ELŐSZÓ

Huszonegy hosszabb-rövidebb szöveg, meg kéne okolni, miért íródtak s mivégre szerkeszték könyvet belőlük. Vajon a rajzok lábjegyzetei volnának, vagy fordítva: az írások margináliái lennének a rajzok? Gyakran éreztem, hogy kész egy kép, de a képkészítés valahogy mégsem ért véget (na jó, a fordítottja is elő szokott fordulni), ilyenkor kaphat szerepet a műfajváltás. Az írások zöme nyomtatva vagy elektronikus formában már megjelent itt-ott, illetve felolvastam őket valami szakmai fontoskodáson. A válogatás és a könyvbe rendezés során legtöbbjüket újra kézbe vettem, retusálgattam, húztam belőlük vagy hozzájuk toldottam azt, ami azóta eszembe jutott. Olyan jelenségekről szólnak, amelyek rajzolóként is érdekelnek (kettős jelentésű képek, lehetetlen tárgyak, anamorfózisok), oly sokszor foglalkoztam már velük, hogy a szövegből sem tudtam kizárni az ismétlődéseket. Nem köztudott, tán el sem hiszik nekem, hogy a rajz mint önálló képzőművészeti műfaj alig több mint százéves. Rajzoltak persze addig is, de azok, ha művészek rajzolták, vázlatok voltak valami később megszülető alkotásnak. Megjegyzések (zárójelbe való dolgok), amelyek funkciójukat tekintve közelebb álltak az íráshoz, mint a képzőművészethez. Messzebb utazva vissza az időben, oda, amikor írni még csak kevesen tudtak, vagy amikor még nem is voltak betűk, a rajzolás az írást helyettesítette, sőt a rajz volt maga az írás, a gondolatok megőrzésének eszköze. (Voltak persze abnormis, tényleg csak zárójelben említendő esetek, egy vak görög például, Homérosznak hívták, 140 sornyi hexametert pazarolt el egyetlen pajzs leírására, holott ha lát, néhány vonallal le is rajzolhatta volna.) Hogy mi következik mindebből? Ha úgy vélnék, íróként tetszelgek, vegyék úgy, hogy csak egyszerűbben állítom azt: grafikus vagyok.

KÖLDÖKNÉZÉS, AVAGY AZ IGAZI ÉVA

Képeskönyveket lapozok. Képzőművészeti albumokat. Az Albertinában vásárolt Dürer-katalógus Ádámot és Évát ábrázoló rézkarcához érek. Százszor láttam már, emlékezetből felmondanám minden részletét, most mégis az újdonság erejével fog meg valami. Döbbenet konstatálom, mily sok további kérdést vet fel a kép legnagyobb paradoxonja: az első emberpárnak köldöke van. Egymás után kapom le a könyveket a polcról: vajon akad-e olyan ábrázolat, amelyen nincsen

köldöke Ádámnak és Évának. Egyet sem talállok. Nagy ritkán előfordul ugyan, hogy egy elénk hajló fügefalevél vagy ruhadarab kétséggé teszi, ott van-e mögötte a köldök, de sima hasfalat, köldök nélküli felületet sehol sem lelek. Meglepő az eredmény, valami jelképeset látok benne. Pontosan tudják az alkotók, nem szabadna köldököt rajzolniuk, hiszen paradicsomi

Michelangelo: Ádám a Sixtus-kápolnában, 1508–1512 *őseik nem emberi módon születtek meg, mégsem mondanak le a lát-
szólag oly mellékes pici lyukakról.*

Vajon túl hivalgó gesztus lenne egy művész részéről az, ha az isteni teremtetést imitálva ő is köldök nélkül alkotná meg teremtményét? Aligha ez a megfelelő magyarázat, hisz itt inkább ábrázolásról van szó, nem a teremtés megismétlése az alkotás, csupán a teremtés eredményének lemásolása. A művészek azonban mégsem „másolnak”, kivétel nélkül mindnyájan, akik Ádám–Éva képek festésére vagy rajzolására adták a fejüket, a valóság hiteles bemutatása helyett egy ideát ábrázolnak, olyan lényeket, akik bár nem igazak a fogalom hagyományos

értelmezése szerint, de megjelenítenek – jelképeznek – valami sokkal fontosabbat. A köldök a folyamatosság, az örökség, az időbe ágyazottság szimbóluma. Egy képzőművész számára az origó. A Teremtő munkájának gyümölcse lehet a köldök nélküli emberpár, de a művészek számára, úgy látszik, a köldökzsinórok, a köldökcsapok, köldökcsonkok, a köldöklukak valamiért mégiscsak fontosak. Nem adják oda, nem áldozzák föl, még ha tudják is pontosan, hogy eljárásuk legalábbis kétséges.

*

Szórt fény, puha árnyékok, pasztell tónusok. Az ablakra ragasztott pauszpapír letompítja a színeket. Máskor meg éppen az éles fény, ami érdekel. Ahogyan körülírja a részleteket, teret ad a formáknak. Napok óta rajzolom, festem jószerivel ugyanezt a beállítást. Állva dolgozom, hogy a has izmai ne ernyedjenek el. Az állvány mellé támasztva áll a négyzetes tükör. Nagyjából ugyanakkora, mint a vászon: fél *braccio*,

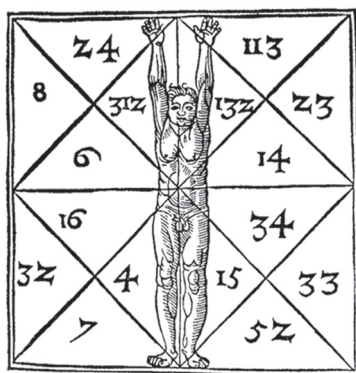
ahogyan tanultam. Voltaképp önarckép ez is. Önarcmás... az arc maradjon ki... ön-más. Köldökrajzoló vagyok. Köldökfestő. Köldöknéző. Tudom, a *l'art pour l'art* léhasága sugárzik a szóból; lesz, aki majd nihilizmust emleget. Dürer meztelen önportréjának reprodukciója fekszik előttem, ezüstvesszőrajz, fedőfehérrel, zöldes papíron. Egy másik nyitott könyvben Leonardo Vitruvius-tanulmányrajza. A tökéletes szimmetria központja természetesen a férfiakt köldöke. Talán az albumok lapozgatásával kezdődött, azzal, hogy észrevettem, a régi festők egy harmadik szemet láttak a köldökcsonk helyén. Kontraposztban ácsorgó Szent Sebestyének hasfala mögé futnak be a távlatban

*Albrecht Dürer:
Ádám és Éva,
1504*

húrhaj, s a szemsugar nyílvevesszői máris pattannak róluk tovább, a messzi rezgő enyészpontok iránt. Az átlótt testű szép férfiak festői biztosan azt mondanák, a perspektíva felfedezésével kezdődött minden. A távlatlan misztériumával. Azzal a napfényes firenzei délelőttel, amikor Filippo Brunelleschi megjelent a még csak épülő dóm kapujában, a hóna alatti mappában avval a bizonyos lyukas képpel, a fél *braccios*-sal, és a hozzá tartozó tükörrel. Tessék csak előrehajolni és bekukkantani a lyukon – ajánlgatta a báméskodóknak. A képecske nem maradt meg, csak kortárs leírások tudósítottak róla, legendája azonban nőttön nőtt, gyűltek a kultúrtörténeti hivatkozások, a művészetfilozófiai utalások, amelyek az újkori művészet köldökét látták abban a lyukban.

*

Bizonnyal sokaknak eszébe jutott már, eljátszottak legalább egyszer a gondolattal, mennyivel egyszerűbb is lenne a világ, ha mindenki

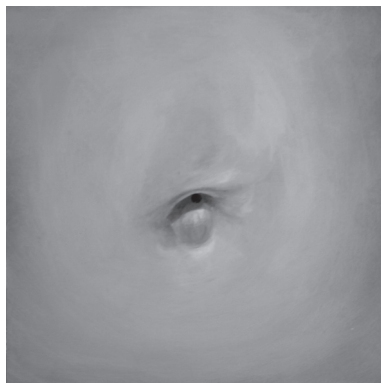

Heinrich Agrippa: *Számnégyszet,* 1533

ségét. Így aztán hamvába hótt minden nagy kísérlet, az emberek összevissza hablatyolnak, ki szuahéliül, ki tamilul, ki khmerül, vagy éppenséggel magyarul. Beszélük az anyanyelvet, különböző szinteken, ahogy a bíróságokon, a vásárokon, a katedrákon és a bordélyokban kelletik. Az azonos szavak és az azonos nyelvtani rendszer megléte mellett valamiféle érzelmi varázskört is feltételez az anyanyelv kifejezés. A könnyen körülhatárolható szókincs és nyelvtan mellett miféle indulatok terelnek társakat e körön belülre? Létezik-e vajon képi anyanyelv is? Nem nehéz észrevenni, ahogyan a nyelvi képes beszéd

azonos nyelvet beszélne benne. A nyelvek bábeli összezavarása előtti boldog idők visszaállítására olykor grandiózus összeesküvések szövődtek, császárok, pápák, diktátorok irodáiban munkálták ki a majd minden részletet figyelembe vevő tervezeteket, leiratokat, ukázokat, de valahogy mindből kifelejtődtek az édesanyák, akik csak dalolták tovább ugyanazokat az altatódalokat, amelyeket már az édesanyjuk is énekelt. Nekik mindig elfelejtették elmagyarázni a globalizáció nagyszerű-

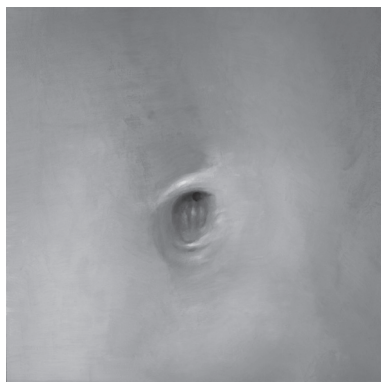
összefonódva a népművészet jel- és képvilágával kialakítja azt a szimbólumrendszert, amit aztán a közösség kulturális örökségként használ tovább, és talán védeni, őrizni is próbál. A jelképekben való gondolkodás a világ tanulásának, megértésének és használatbavételének legtermészetesebb útja. Ősi, génekbe kódolt szimbólumai

*Köldök I.,
akril, fatábla,
700 x 700 mm,
2008*

– s tegyük hozzá, a közösen létrehozott újabbak – által identifikálja magát a nemzet. Az összetartozás élményét legtermészetesebben a verbális anyanyelv használata során élik meg az egy nemzethez tartozók, a vizuális anyanyelv használata pedig legtöbbször e kohézió ünnepibb megtapasztalása.

Valljuk be, a népművészetre oly jellemzőnek hitt formák esetén is zavarba jöhetünk, ha a képi anyanyelv idiómáiként szeretnénk azonosítani őket; gondoljunk csak azokra a vándormotívumokra, amelyek oly magától értetődő természetességgel bukkannak fel a világ különböző részein. Számomra a legmeglepőbb az volt, amikor egy falusi barokk templomban, valahol Dél-Mexikóban, ugyanazt a festett növényi ornamentikát láttam viszont, amelyet az erdélyi kazettás mennyezetekről oly jól ismertem. Annyira belefeledkeztünk az élménybe útitársammal együtt, hogy még azt sem vettük észre, amikor bealkonyodván ránk csukták a templomkaput. Nehezebb azonban a helyzet, ha az úgynevezett magas művészet kapcsán kell a vizuális anyanyelv formáit észrevenni. Talán a distancia segít. Térben és időben távoli alkotások esetén könnyebb a helyzet. Egy 16.

*Köldök II.,
akril, fatábla,
700 x 700 mm,
2008*

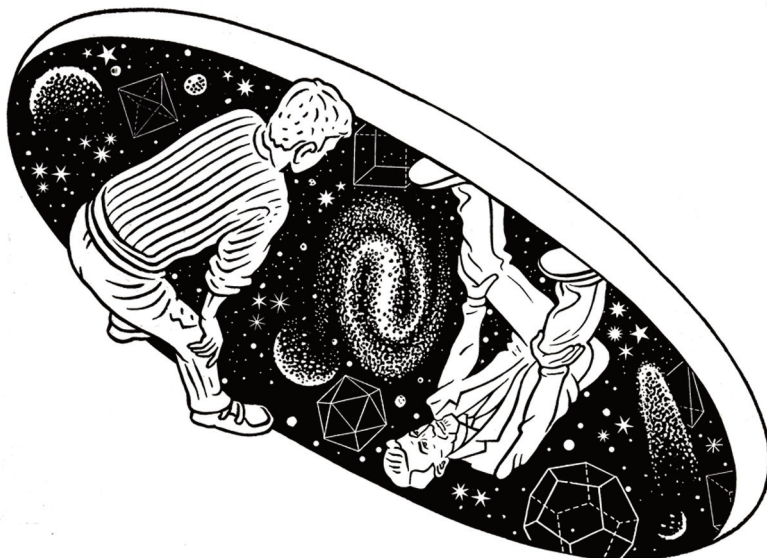
századi festményről könnyedén eldönthető, hogy Itáliában vagy Hollandiában készült, hogy spanyol vagy német festő keze tartotta az ecsetet. Szakembernek sem kell lenni hozzá.

*

Napok óta olvasgatok: cédulákat, naplódarabokat szelektálok. Próbálok összegereblyézni azokat a feljegyzéseimet vagy rátalálni azokra a fel sem jegyzett töprengéseimre, amelyek passzolnának ebbe a kissé ironikusan „köldöknézőnek” nevezett eszmefuttatásba nemzetről és a hazáról, örökségről és hagyományról, s e fogalmak új keletű válságáról. Napok óta gyúl az anyag, s döbbsen idézhetném Dsidát: „...e szót: magyar még le nem írtam”. Beütöm a „keresés a dokumentumokban”, és tényleg csak „magyarázatok” jelennek meg. Nem tudom, van-e másik nyelv, amelyik önmaga megnevezésével alkotott egyetlen szóval képes közölni, tudatni, értelmezni, definiálni, megvilágítani, elemezni, kommentálni, fejtegetni, megokolni, szájba rágni... Ha valaki tud ilyet, írja meg! És azt is, vajon leírhatná-e manapság egy költő: *Édes hazám, fogadj szívedbe...*

*

Néhány éve kiállításom nyílt Hágában, az ottani Escher Múzeum legfelső emeletén. Szépséges palota a város közepén, két szinten a mester munkái, a harmadikon meg én. Persze hogy igyekeztem a legjobbat kipróbálni magamból a megnyitót követő sajtóbeszélgetésen is, egy kérdésre azonban képtelen voltam válaszolni: mennyire érzem hollandnak M. C. Escher művészetét? Olyan váratlanul ért, hogy elismételttem, majd kitérő válaszomra, sosem jutott eszembe, hogy ebből a szemszögből vizsgálódjam, újabb, egyre makacsabb kérdések jöttek. Bevallom, eladdig én Eschert kifejezetten kozmopolita művésznek láttam. Azok a furcsa téri paradoxonok, amelyekről elhíresült, elsősorban a geometriához köthetők, amely ugyebár egyetemes, földrajzi határokhoz és korokhoz aligha kapcsolódik. Ráadásul Escher munkái jó részét Itáliában és Svájcban rajzolta, formavilágára az iszlám művészet Spanyolországban megismert elemei voltak hatással, híressé amerikai kiállításai nyomán vált, arról nem is beszélve, hogy

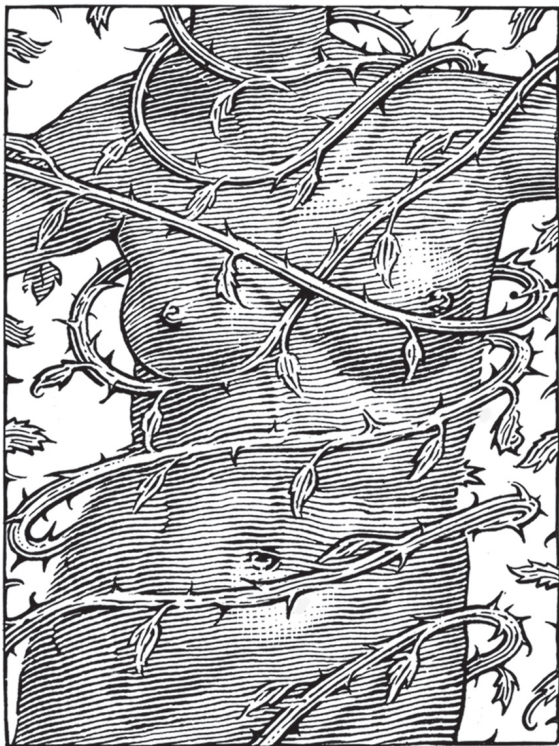
Kiállítás az
Escher Múzeumban,
plakáatterv, tusrajz,
300 x 400 mm,
2005

izgalmas, síklefedéssel foglalkozó grafikáinak alapjait a magyar Pólya Györgytől tanulta el. Keresztneveit, Maurits Cornelis, szinte sosem írta le, így aztán a név alapján sem volt betájolható a származása. Hát mennyire holland ez az ember, ez az életmű? Bevallom, némi provokációt is éreztem a kérdésben, hiszen itthon akkoriban, a nagy csatlakozás mámorában mindenki a globális európai kultúrát szajkózta. Az újságírók persze tovább firtatták a dolgot és elkezdtek rávezetni, az ottani protestáns kultúra puritán formai hagyományain, geometriai és építészeti tradícióin, a *Gouden Eeuw* festészetére oly jellemző különös perspektíván és térszemléleten, illetve a filozófia és a természettudományok évszázados összefonódásán át arra, hogyan előlegezte meg mindez Escher hollandiai színrelépését. Na jó, tehát Escher holland, a következő kérdést már csak magamnak tettem föl: jó-e az, ha holland, jobb művész-e attól, ha hollandabb, mint eddig hittem? Egyáltalán ciki-e, hogy ott a művelt Nyugaton ilyesmin rugóznak a polgárok? Egyszerre több közöm lett Escherhez, emberibb lett, kevésbé éteri, talán kicsit kevésbé tökéletes, de szeretni valóbb.

Közelebbi. Észrevehetőbb. Teljesebb. Most már arról is lehetett beszélni, hogy mennyire jó a tejeskávé a büfében és mekkora giccs a csillár az amúgy kifogástalan múzeumban. Később a mester szülőföldjén, Leeuwarden környékén biciklizve vettem észre, hogy a szinte tükörlap simaságú tájat mennyire bonyolult csatornahálózat teszi kiismerhetetlenül komplikálttá, egyszóval escherivé. Miután sokadszorra tévedtem el a fríz földnek ebben a labirintusvilágában, be kellett látnom, az Escher-oeuvre tényleg csakis itt születhetett meg.

Tudtam én, persze, hogy is ne tudtam volna, hogy ki kell hallani azt is a kérdezősködésből, hát vajon én mennyire vagyok magyar.

Ex libris tero, Amit csinállok, ugyan betagozható-e az otthoni tenyészetbe. Mondják,
tollrajz, hogy egy művésznek nem kell figyelnie arra, hogy a *genius loci* megjelenjen a műveiben, ott lesz az magától is. Talán így van, vagy inkább
180 x 120 mm,
2000 körül így volt sokáig. A kommunikáció szintjén színesnek és változatosnak

tudott Európa rohamosan homogenizálódik. Persze nem az áhított irányba, hogy tudniillik gazdasági téren tűnjenek el a különbségek. Éppen a kultúra terén a leggyorsabb a változás. Egyazon Pomádé király konfekcióban divatozik mindenki, s a digitalizált eszmék a bináris számrendszer redukciójában egymáshoz szürkülnek. Csekélyke vigasznak is csak ironikus felhanggal nevezhető a trend, melynek mentén az európai kultúra is feloldódni látszik egy még általánosabb világmasszában. Egyre kevesebben vannak, akiknek az európai nem csak földrajzi, a keresztény nem csak archeológiai

fogalom, a kultúra pedig több mint valami poros fosszília. Ma már nem diplomáciai vagy katonai eszközökkel győzedelmeskednek a nemzetek fölött álló pénzügyi nagyhatalmak; a média segítségével szereznek befolyást az emberek gondolkodása felett, s innen már csak egyetlen lépés a „megdolgozott” tömeg piaci meghódítása. A kulturális gyarmatosítás megelőzi, sőt tulajdonképpen fölöslegessé teszi a politikai gyarmatosítást.

A kulturális értékrend fölötti médiafelügyelet nemcsak a befogadó közönséget teszi kiszolgáltatottá, de a művészek zömét is, akik, ha meg akarnak élni, nem úszhatnak szembe az árral. Döntsön a piac – hirdeti a kulturális imperializmus, s álszent jelszava nyomán a könnyen fogyasztható rózsaszín bővli önti el „demokratikus művészet” címmel a világot.

*

Ha már a köldök kapcsán Brunelleschi elhíresült lyukas képéig jutottam, hadd időzzek a nagy találmányánál, a perspektívánál még egy darabig. Régies ízü szép szavunkkal mondva: a távlattannál. Felfedezése és elterjedése a képi ábrázolásban nem csak a művészetet változtatta meg. „Felerészben geometria, felerészben filozófia” – definiálták már a reneszánszban. A világ változott meg általa hirtelen és radikálisan. Az addig közösen érzékelt és mindenki számára egyformának tapasztalt világ. Nyilvánvalóvá vált, ha változik a nézőpont, megváltozik a látvány is, fölborul a kép minden eleme – és kiderül, hogy semmi sem örök érvényű többé. Azok az egyenesek..., az a sík..., azok a metszéspontok..., az a tér... mind-mind a magányos szemlélő pillanatnyi helyzetének csalóka függvénye csupán. Oda a világ kényelmes objektivitása: külön bejáratú individuális világcscákra hullik szét minden. Mintha a Teremtő felelőssége zuhanna át hirtelen az első perspektivisták gyenge vállára. Átélik, hogy önerőből képesek a teremtésre, ám azt is, hogy a tökéletesség vágya illúzióvá oszlik – vagy legalábbis valami elképzelhetetlenül nagy távolságba, a végtelenbe húzódik vissza. Az az a kor, amelyben először élik meg – vagy ha úgy jobban tetszik, „fedezik föl” – a végtelent. Ott a festmény alapsíkján,

az ortogonális egyenesek „találkozási pontjában” matematikailag bizonyíthatóan, ám józan ésszel alig elképzelhetően ott a világ végtelensége. A perspektívarács – még ma is érezzük, az akkoriak számára még nyilvánvalóbb lehetett – szinte képi szimbóluma a végtelenségnek. A „végtelennel” éppen szemközt, a gúla csúcsában pedig az a bizonyos pont – „szemünk szöge”, „fölfedeztetik” az „Én”. Az individuum, a magára maradó ember. Elismerem, túlzásnak tűnhet az európai művészet fejlődését meghatározó és más földrészek ábrázolási szokásaitól merőben idegen perspektívát okolni azért, hogy a közösségi élet, a társadalmat összefogó erők gyöngébbek errefelé, mint a világ más tájékán. Képzőművész vagyok, nekem ilyesmire jár az agyam. Ha mondjuk mezőgazdász lennék, akkor bizonyára a gabonatermelő Nyugat és a rizstermelő Kelet közti különbségben, a kétféle gazdálkodási formához szükséges társadalmi egymásrautaltság jelentős eltérésében venném észre ugyanezt a tendenciát.

*

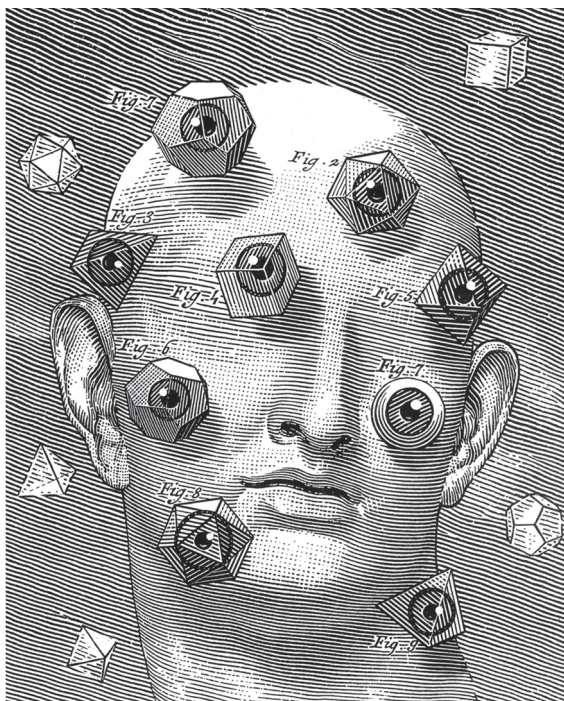
Köldököket rajzolok, karcolok, festek. Lyukas képeket. Tudom, a köldökkel való foglalatosság a művészetekben a nihil szinonimája. A kívülállás hangsúlyozása. Kétségbeesett vagy rezignált kísérlet az elkülönülésre. Nem tagadom, munkálnak bennem efféle indulatok is. Mégis azt szeretném hinni, hogy munkáim valahogy a köldöknézés rehabilitációivá válhatnak. Vajon lehet-e a köldök a folyamatosság emblémája? Az örökség vállalásának logója? Talán önhietség, talán önáltatás, mégis így gondolok rájuk. Persze a lyukas vászonhoz itt ezen a tájon társul egy újabb jelentés is. A zászlóból kivágott címer, a negatív jelkép, a nem létező valami is lehet szimbólum. Ha úgy tesszük, az a lyuk a forradalom köldöke volt, vele kezdődött 56, vért is szabadott hullajtani érte. És jutnak eszembe a lyukak sorban, híres lyukaink: az a golyó ütötte Széchenyi koponyáján, a pika tépte Petőfi ingén, a gályarab prédikátorok vaslánc gyűrűinek lyuka, a kulcslyuk, melyen át Török Bálint a Holdra látott s az a buzogány szakította lyuk Bizánc kapuján.

*

Ha vannak olyan jeles eredményei a tudományoknak, amelyek hatása a kultúrára és a művészetekre is meghatározó, akkor a heliocentrikus világkép eszméje és a relativitás elmélete biztosan közéjük tartozik. Ráadásul mindkettő szoros kapcsolatban áll a perspektívával, mondhatni egyenes ági leszármazottja annak. Mindhárom úgy épült be a köztudatba, mint az európai kultúra nagylelkű adománya, nyersebben fogalmazva az európai civilizáció fölényének egyfajta manifesztációja. A kopernikuszi hipotézis, mely szerint „nem körülöttünk forog a világ”, megkérdőjelezte azt a középkorig általános művészetfilozófiai alapállást, hogy mindnyájan ugyanazt a világot éljük, ugyanazt az élményt kapjuk, általános (értsd: katolikus) értelemben tehát egyenlők vagyunk. Az újratervezett világban a földi ember és az alatta keringő planéta voltaképpen már csupán egy szemzőg, csak egyetlen nézőpont, bolygótársaitól való különbözősége nyilvánvaló. Bár a heliocentrikus világkép természettudományos

igazságát sokáig nem illett kétségbe vonni, filozófiai, társadalmi vetületét azonban hamarosan úgy kellett érzékelni, mint az elveszettség, a magáramaradottság lassan szétáradó hűvösét. Bár a relativitás elmélete a kopernikuszi eszme látványos trónfosztása volt: a világmindenség minden pontja egyenrangú helyzetben van, nem jelölhető ki benne a középpont, bármelyik tetszőleges pontjához viszonyíthatjuk a többi helyzetét; mégsem oldódott az elmagányosodás. A felkínálkozó lehetőségekre – akár te is lehetsz a világ közepe – jön a rögtöni replika, sehol, soha, senki sem lehet

Fiatalképzőművészek kiállítása, plakátterv, tollrajz, 400 x 300 mm, 1988

társad ebben a szerepben. Magányos vagy, nem tartozhatsz senkihez, nincs, akit megszólíthass úgy, hogy amit elé tárnál, azt tökéletesen átélhesse, hiszen különböző világban él, más nézőpontból, más szemszögből más élményeket gyűjtöget. Ugyanazon elméletekből persze más következtetések is levonhatók, nem is kell nagy logikai bukfenc hozzá, hogy megérkezzék a fennhéjázó modernnek kioktatása, a Föld központú, nemzetközpontú, családközpontú – értsd: földhözragadt, provinciális, konzervatív – nézőpont lesajnálása.

*

A közösséget összetartó kohéziók legfontosabbika a kollektív emlékezet. Ez a megfoghatatlan, tűnékeny anyag úgy jelenik meg, úgy fényesíti a képzeletet, mint gazdag látványpanoráma, mint belső képek együtt pulzáló óriás hálózata. Ha verbális anyanyelvről beszélünk, ha vizuális anyanyelvről, belső szemeink előtt egyaránt képek sejlenek föl. Vajon kirabolható ez a képi szókincs? A magát többnyire kultúraterjesztőként bemutató vagy egyszerűen civilizációnak nevező médiaimperializmus éppen erre tesz kísérletet. A külső képek rohamát éljük meg a belsők ellenében. Egy évszázada, de akár néhány évtizeddel korábban is elképzelhetetlen volt ez a hatalmas képdömping. Erőszakos, kivédhetetlen látványbombázás folyik, külső képek zápora hull a retinára, dől az agyra, hogy elfedje az emlékezet által őrzött belső látványokat, törölje az emlékképeket, végső soron elfoglalja a kollektív emlékezet territóriumát. A következmény? Folytassam-e?

*

Elszánt (álszent?) köldöknézőként szisztematikusan végzem a magamra kirótt penitenciát. Az Ádám-Éva ábrázolatok tüzetes átvizsgálása után sem lankad a kíváncsiságom. Képeskönyveket, magazínokat, az internet képkereső programjait nyitogatom. Százával dőlnek a képek: ombilic, bauchnabel, umbigo, ombelico, melic, пупок, göbek, napa, pütykő, ombligo, pępek, navel, ομφαλός, litclú, kururu stb. Aztán egyszerre csak, amikor már nem is számítottam rá, s ahol a legkevésbé várnám, egy digitális magazin honlapját megnyitva ott ragyog hibátlan szépségében a tökéletes Éva. A köldök nélküli lény.

Szakmám szerint grafikus volnék, nincsenek hát illúzióim, tudom, hogy a digitális fényképezés korában a fotók zöme komputeres manipuláción esik át. Egy tökéletes alakú modellt, egy hibátlan arányú testet látva élnünk kell a gyanúperrel, hogy a Teremtő dolgát a retusőr is megsegítette. A webmagazin fotóján virító hölgy esetén is jól rekonstruálhatók a történetek. Számítógépe Photoshopjában dolgozván a fedetlen hasfal digitális lefaragása után tanult kollégám egyszerűen elfelejtette visszakopizni a köldököt. Új kor nyitánya! Lombikban készülő utódaink hasikájának képét látom földerengeni a képernyőn.

Köldököket rajzolok, karcolok, festek. Lyukas képeket. Próbálok nem gondolni arra, megnézi-e majd őket valaki. S ha megnézi, érteni fogja-e, miért tettem egy kicsi kis lyukat a hasak közepére. Köldököket rajzolok, karcolok, festek. Lyukas képeket. Ha elkészül a sorozat, édesanyámnak ajánlom majd, akit Évának hívnak.